

RESUME

The article analyzes the level of well-being of young people in Kazakhstan according to the youth development index. The youth development index of Kazakhstan among the countries of the world was studied taking into account 6 criteria for 40 indicators. The results were summed up and recommendations were made to improve the well-being of the youth of Kazakhstan.

ӨОЖ 338

Нәсіпқали Г.Ә., МЭКБ -11

Ғылыми жетекшісі: Султанова З.Х., э.ғ.к, доцент

Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті, Орал қ.

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҚ КӘСІПОРЫНДАРЫ ҚЫЗМЕТІНДЕ МАТЕРИАЛДЫҚ-ТЕХНИКАЛЫҚ БАЗАНЫҢ РӨЛІ МЕН АҒЫМДАҒЫ ЖАҒДАЙЫ

Аңдатпа

Мақала ауыл шаруашылық кәсіпорындардың материалдық-техникалық базасының қажеттілігін дәлелдеп, Қазақстанда жұмыс атқаратын ауыл шаруашылық құрылымдардың техникамен қамту жағдайын талдауға арналған. Ауыл шаруашылық кәсіпорындарының материалдық-техникалық базамен қамтуында байқалатын оң және теріс аспектілерге сипаттама берілген.

Түйін сөздер: материалдық-техникалық база, ауыл шаруашылығы.

2020 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Қазақстанның аграрлық секторында 219 449 мың шаруа және фермер қожалықтары, оның ішінде Батыс Қазақстан облысында 7685 мың шаруа қожалығы жұмыс істейді. Кенттердің, ауылдардың, ауылдық округтердің үй шаруашылықтары 1 638 561 шаруашылық, батыс өңірде 76260 үй шаруашылықтары бар. [1]

Қазақстанда ауыл шаруашылығы өнімдерін өндірумен 200 мыңнан астам агроқұрылымдар және 1,6 млн. үй шаруашылықтары айналысады. Агроқұрылымдардың жалпы санының 94% - ы шаруа (фермер) қожалықтары, олар мал шаруашылығының жалпы өнімінің 28% - ын ғана өндіреді, 68% - ы үй шаруашылығына тиесілі. Қой еті, құс еті, қозы еті, сүт мал шаруашылығы өндірісін дамыту және мал шаруашылығы өнімдерінің экспортын ілгерілету перспективалы болып саналады. Ол үшін қосымша 50 млн. га жайылым айналымға енгізілді. Ет өңдеу жалпы өндіріс көлемінің шамамен 24% – ын, сүт – 30% – ын, астық-27% - ын, жемістер мен көкөністер-7% - ын құрайды. Көптеген фермерлер өсірілген өнімнің үлкен көлемінің болмауына байланысты ірі өндірушілермен бәсекеге түсе алмайды және шикізатты қайта өңдеу кәсіпорындарына жеткізуді айтпағанда, өнімді негізінен делдалдарға сатады. Ет өңдеу кәсіпорындарының қуаттылығы 35,2%, сүт зауыттарының – 43,5 %, сары май – 38,4 %, ұн өнімдерінің – 37,5% және т. б. құрады.

Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев 2020 жылдың 23 қаңтарында өткен, Үкіметтің кеңейтілген отырысында агроөнеркәсіптік кешен мәселелерін шешу жөніндегі сөзіне сәйкес агроөнеркәсіптік кешендегі жағдай негізді түрде наразылық тудырады. Соңғы бес жылда АӨК-ге 6,0 млрд. АҚШ долларын құрады, елдің ЖІӨ-дегі ауыл шаруашылығының үлесі 4,5% - дан аспайды. Экспорттық әлеуетті ашу мүмкін болмады. Халықты толыққанды азық-түлікпен қамтамасыз ету мәселелері сақталуда. Біз елде тұтынылатын азық-түлік пен өнімдердің жартысын импорттаймыз. Бұл жерде саланы дамытуға жаңа және сындарлы көзқарас қажет. Біздің елімізде ауыл шаруашылығын дамыту үшін барлық қажетті ресурстар бар:

1. Ауыл шаруашылығы алқаптары жерінің жалпы ауданының 80% - дан астамын құрайды.
2. Жайылым алқаптары 30 млн. шартты мал басын өсіруге мүмкіндік береді.
3. 4,0 млн. га егістікті суару үшін әлеуетті мүмкіндіктер.
4. Халықтың 42% - ы немесе шамамен 8 млн. адам ауыл тұрғындары, оның ішінде 3 млн. адам ауыл шаруашылығында жұмыс істейді.
5. Соңғы 10 жылда астық экспорты 5-тен 10 млн. тоннаға дейін.
6. Ауыл шаруашылығы өнімдерінің экспорты 3,2 млрд. АҚШ долларын құрайды.

материалдық-техникалық база шаруа қожалығының негізгі құрамдас бөлігі болып табылады. Сол себепті АӨК-те материалдық-техникалық базасының маңызды элементі машиналар мен жабдықтар болып табылады. Ауыл шаруашылығында машина-трактор және комбайн парктері маңызды рөл

атқарады. Ауыл шаруашылығына тракторларды, комбайндарды және басқа да машиналарды өндіру мен жеткізудің артуы жердің бір машинаға жүктемесін азайтуға ықпал етеді, нәтижесінде қажетті жұмыс көлемін оңтайлы мерзімде орындауға мүмкіндік туады. Алайда, өнеркәсіп машина-трактор паркін жетілдіріп, жақсартуы керек, ал агроөнеркәсіптік кешен кәсіпорындары (оның ішінде ауыл шаруашылығы) оны пайдалану тиімділігін арттыруы керек. Кәсіпорында бар машина-трактор паркін пайдаланудың тиімділігі мынадай көрсеткіштермен сипатталады:

- тракторға, комбайнға немесе басқа машинаға маусымдық және жылдық өндіру, га, шартты. эт. т / км және т.б.;

- шартты эталондық гектардағы механикаландырылған жұмыстардың жылдық көлемін шартты эталондық тракторлардың орташа жылдық санына бөлумен айқындалатын жалпы парк бойынша орташа жылдық тракторға жылдық өндіру, эт;

- сағаттық, ауысымдық және күндізгі өндіру (физикалық және эт);

- жылына жұмыс істеген машина-ауысым күндерінің саны;

- машина-ауысым санының машина-күндер санына қатынасымен анықталатын ауысым коэффициенті;

Көлік құралдары мен жолдар АӨК кәсіпорындары мен салаларының, оның ішінде ауыл шаруашылығының МТБ құрамдас бөлігі болып табылады. Олардың көмегімен өнімді құру және сату үшін жұмыс уақыты қысқарады, осылайша еңбек өнімділігінің өсуі және өнімнің өзіндік құнының төмендеуі қамтамасыз етіледі. Ауыл шаруашылығында көлікті пайдалану өз ерекшеліктеріне ие:

-жылжымалы құрамның маусымдық және біркелкі жүктелмеуі;

-жүктердің әртүрлілігі;

-қысқа қашықтыққа жүк тасымалдаудың үлкен көлемі;

-жекелеген кәсіпорындар арасындағы көлікті орталықсыздандыру;

Ауыл шаруашылығындағы көліктің негізгі түрлері: автомобильдер, тракторлар. Автомобиль тасымалдарының үлесі 75% — ды, тракторлық — 22-23% - ды, ат-арба көлігі-ауыл шаруашылығындағы көлік жұмыстарының жалпы көлемінің 2-3% - ын құрайды. Автомобиль көлігі негізінен шаруашылықаралық тасымалдарда қолданылады. Өсімдік шаруашылығында, мал шаруашылығында, құрылыста шаруашылықішілік көлік жұмыстарында тракторлар кеңінен қолданылады, әсіресе күзгі және көктемгі кезеңдерде жолдары өту қиын аудандарда. Көлік құралдарын пайдаланудың экономикалық тиімділігі орындалған жұмыстардың өзіндік құнымен айқындалады. Көлік құралдарын пайдалану тиімділігінің көрсеткіштеріне әртүрлі коэффициенттер жатады: жүк автомобиль паркін пайдалану (жұмыс істейтін автомобильдердің саны барлық автомобильдерге пайызбен); жұмыс уақыты (жүктерді тасымалдауға немесе автомобиль паркіне техникалық қызмет көрсетуге жұмсалған машина-сағаттардың нарядта болуының жалпы ұзақтығына қатынасы); жүріс (жүкпен өткен километр санының жалпы жүріске қатынасы); жүк көтергіштігі (жалпы өндірілген тонна-километр санының жүгі бар автомобиль жүрісіне қатынасы) және т. б.[2]

Кесте 1 – ҚР Ауыл шаруашылығы техникасы паркінің жағдайы

Техниканың түрі	Жылдар				
	2016	2017	2018	2019	2020
Тракторлардың барлық маркасы	154 000	152 000	152 616	148 300	147 000
Астық жинайтын комбайндар	44 300	42 000	41 494	40 000	38 000
Егіс кешендері	3 328	3 453	3 624	3 700	4 060
Сепкіштер	90 600	86 185	85 513	80 700	80 000
Дестелегіштер	16 000	15 600	14985	15 000	14 800

Ақпарат көзі: ҚР Ауыл шаруашылық Министрлігі [3]

1-кестеде ҚР ауыл шаруашылығы техникасы паркінің жағдайы көрсетілген. 2016 жылдан бастап 2020 жылға дейін ауыл шаруашылығы техникасының саны бәсеңдеуің байқауға болады. Сонымен қатар, шаруа қожалықтарында қолда бар техниканың динамикасы 2016 жылдан бастап төмендеу серпінін көрсетеді. Осы кезеңде тракторлардың саны 7 мыңға, астық жинайтын комбайндардың саны 6,3 мыңға, ал тұқым сепкіштердің саны 10,6 мыңға қысқарды, деп ауыл шаруашылығы министрлігінің деректерінен көрінеді. Бұл ретте тракторлар паркінің 85% - ында және

комбайндардың 68% - ында пайдалану мерзімі 10 жылдан асады, ал ауыл шаруашылығы машиналары паркінің орташа тозуы 76% - ды құрайды.

Негізінен агроөнеркәсіптік кешенді дамыту проблемалары көбінесе ауылшаруашылық техникалары мен басқа да энергетикалық ресурстарды сатып алу көлемі мен қарқынына байланысты оның техникалық жабдықталуымен анықталады. Қазіргі уақытта отандық агроөнеркәсіптік кешендегі ауылшаруашылық техникалары паркі өте нашар жабдықталумен сипатталады. 2016 жылдан 2020 жылға дейін ауыл шаруашылығы техникасының даму динамикасын салыстырмалы талдау 2020 жылдың аяғында 2016 жылмен салыстырғанда тракторлардың 4,55-ке, астық жинайтын комбайндар 14,22-ге қысқарғанын көрсетті, егіс кешендері 23,03 өскенін, ал сепкіштер 11,70 мен дестелегіштер 7,5 қысқарғанын Кесте 2 көруге болады.

Кесте 2 - ҚР Ауыл шаруашылығы техникасы мен даму үрдістері

Техниканың түрі	Жылдар					Өсу қарқыны (төмендеу) 2020 жыл 2016 жылмен салыстырғанда, %
	2016	2017	2018	2019	2020	
Тракторлардың барлық маркасы	154,0	152,0	152,6	148,3	147,0	-4,55
Астық жинайтын комбайндар	44,3	42,0	41,5	40,0	38,0	-14,22
Егіс кешендері	3,3	3,45	3,62	3,7	4,06	23,03
Сепкіштер	90,6	86,2	85,5	80,7	80,0	-11,70
Дестелегіштер	16,0	15,6	14,5	15,0	14,8	-7,5

Алайда, бар көрсеткішпен техниканың орташа жылдық жаңартылуы, олармен қамтамасыз етілуі сәйкесінше жүктеме-40-60% құрайды бір машинаға нормативтіктен 1,5-2 есе артық, бұл, мысалы, 1 мың га астыққа шамамен 4 комбайн келеді, ал Канадада – 9, Германияда – 20 комбайннан келеді. Машиналардың жеткіліксіз болуы агротехникалық операцияларды орындау уақытын ұлғайту, немесе тіпті олардың кейбірін орындамау, бұл сайып келгенде нәтижесінде егіннің сапасы төмендейді [4].

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ ТІЗІМІ

1. Зарегистрированные производители сельскохозяйственной продукции (по состоянию на 1 января 2020 года), № 36-9/37 от 15 января 2020 г.

<https://stat.gov.kz/official/industry/14/statistic/> Кіру рәсімі еркін. Кіру датасы 16.03.2021 ж.

2.[Электронный ресурс] <https://studizba.com/lectures/115-selskoe-hozjajstvo-i-pischevaja-promyshlennost/1618-jekonomika-i-organizacija-selskohozjajstvennogo-proizvodstva/30448-10-materialno-tehnicheskaja-baza-apk-i-ee-ispolzovanie.html>.

3. Қазақстан Республикасының Ауыл Шаруашылық Министрлігінің 2020 жылғы мәліметіне сәйкес., [Электронный ресурс] <https://inbusiness.kz/ru/news/temp-obnovleniya-selhoztehniky-rk-pochti-vidvoe-nizhe-minimalnogo-normativa>.

4. Современное состояние и перспективы сельскохозяйственного машиностроения РК., (Current state and prospects of agricultural mechanical engineering of the Republic of Kazakhstan); Кешуов Сейтказы Асылсеитович, д.т.н., профессор, член-корреспондент НАН РК.,

5. Казахский НИИ механизации и электрификации сельского хозяйства, г. Алматы, Республика Казахстан.

РЕЗЮМЕ

Статья содержит обоснование необходимости материально-технической базы сельскохозяйственных предприятий и анализ состояния обеспеченности техникой сельскохозяйственных формирований в Казахстане. Приведена характеристика положительных и отрицательных аспектов в обеспечении материально-технической базой сельскохозяйственных предприятий.

RESUME

The paper consists of justification of the necessity of the material and technical basis for agricultural unities and the analysis of the condition of necessity by techniques in agricultural units in Kazakhstan. Characteristic of the positive and negative aspects in agricultural units' provision by material and technical base was given.